

VINCAS PIETARIS

ALGIMANTAS

1192–1205 metai. Europoje kyla
nauja valstybė – Lietuva.

Kas užims atkurtos
Lietuvos valdovo sostą?

VINCAS PIETARIS

ALGIMANTAS

Istoriška apysaka

PRAKALBA

Apie mūsų praeitę mūsų seniai proseniai beveik jokių žinių neužliko. Tiesa, randasi ten kokia tai lietuviška kronika, sustatyta rasi Vytauto laikuose, bet apie tą kroniką kaip lenkai, taip rusai, taip ir vokiečiai nušneka, būtin ji niekam neverta, būtin ji melas...

Melas ar ne melas?

Jeigu būtų dasekta, jog ta kronika iš tikro rašyta Vytauto laikuose, jeigu būtų dasekta, jog ta kronika rašyta su Vytauto žinia, ypač jeigu būtų žinoma, jog tą kroniką nors skaitė Vytautas, – tai mes galėtume sakyti, jog joje yra gryna teisybė. – Vytautas nebūtų praleidęs jokį melą. Bet dabar galime remtis tik ant svetimų istorikų žodžių, o tie istorikai kiekvieną savo melą išduoda už „šventą teisybę“. Per tai užsitikėti ant jų žodžių jau suvis negalima.

Melas ar ne melas ta Lietuviška kronika?

Jeigu ją rašė Lietuvoje ir jeigu ją rašė lietuvis, tai gali mislyti, jog tai ne melas, tikrai teisybė surašyta yra Lietuviškoje kronikoje. Tiesa, faktai iš jos paimti suvis prieštarauja faktams, užrašytiems lenkiškose, rusiškose ir vokiškose kronikose, bet tai nieko dar neženklina.

Rusiškose kronikose randasi žinia, jog būtin lietuviškų kunigaikščių veislė paėjo iš Polocko kunigaikščių veislės (iš rusiškų kunigaikščių, einančių nuo Riuriko).

Palyginant su šitą žinia randasi labai navatna Lietuviškoje kronikoje. Taip tenai pasakyta, jog Mingaila, Lietuvos kunigaikštis, apie 1183 metus norėjo užkariauti Pskovą (Plėšikavą) dėl savo jaunesnio sūnaus Ginvilos. Toliau randame žinią, jog apie 1186 metus Mingaila

užkariavo Ginvilai Polocką. Ginvila valdė ne tiktai Polocku, bet ir kitais gardais. Be to, jisai sukūrė pilę Aršią, kurioje ir numirė. Ginvilos sūnus Borisas buvo Polocko kunigaikščiu. Boriso sūnus Rogvolodas (Ragvaldis), ant krikšto užvadintas Vosylium, turėjo sūnų Glebą (Globį) ir dukterį Praksedą. Šita duktė mirė Ryme ir pripažinta už šventą. Ir teip, kaip matome, ir Lietuviška kronika beveik tą patį pasakoja, ką ir rusiška, jog terp Polocko ir Lietuvos kunigaikščių buvo giminysta. Jeigu katra iš tų kronikų meluoja, tai katra? Prasčiausias lietuvis laiko už didelę sau gėdą ką nors pameluoti. Kroniką rašė ne prastas lietuvis, tiktai mokytas, dėl to ir klausimo negali būti, jog rašydamas nenorėjo meluoti.

Rusiškas kronikas kas rašė? Ruskiai. Ką rašo aršus rusiškas patriotas Antanavičia apie rusų kronikose paduotas žinias? Rašo, jog jās falšuota atsakomai politiškam rusų reikalui. Dabar paklauskime, katros kronikos sumeluotos? Ar mūsų, ar rusų?

Ir teip, laikydamiesi Lietuviškos kronikos, būsime vis tik arčiau teisybės, nei žiūrėdami ant kronikų kitų šalių, ypač artimų, kurios nuo amžių tikėjosi melu tai šį, tai tą išvilioti iš lietuvių. Aš čion nemisliju polemizavoti su minėtų tautų istorikais; nemisliju teipogi čionai rašyti istorišką monografiją. Aš užsikėsiu čionai nubrėžti paveikslėlį mūsų praeities, kaip ta praeitis atsipiešė mano vaidentuvėje. Galbūt jog čionai rasis ir tūli istoriški faktai klaidžiai paduoti; galbūt jog rasis nemažai ir kitų netobulumų, bet tai jau kitas dalykas. Čion ne istorija, tiktai apysaka – ant istoriško pastovio parašyta. Jeigu ji negera, negerai parašyta, susimildama, parašykite geriau! Išverskite viršun visas mano klaidas! Tegul nesilieka nė viena iš jų! Tiktai gražiai padarykite, tiktai aktyvai, kad skaitytojas su noru griebtųsi už skaitymo.

Ne tame svarbumas, jog mano darbas niekam nevertas, tiktai tame, jog nėra kam dirbti. Aš ir pats žinau apie vertastį savo darbo, bet ką padarysi, jog dėl geresnio daugumo trunka, o ypač, jog trunka gabumo.

I

UŽPULTIS

Tarpu Kirsnos kaimo ir pilės ant pievos vyrai ritinį mušė, mergos – vienos susėdusios šnabždenosi, kitos, iš lėto niūniuodamos, vainikus pynė iš žydinčių žolynų. Maži vaikai ėjo vanagu, blezdinęgą šoko, o radosi ir labiau išdykę, kurie katinais eidami vieni kitus per dilgyną ar per balaitę pertraukti taikė, pakeldami juokus ir tarpe užaugusių žmonių. Čion ir moters, su pridengtomis galvomis tai gobtuvais, tai skepetomis, sėdėjo pavėsyje. Netoli nuo moterių tėvai šeimynų, lietūs vyrai, ant lygumėlės paunksnyje plačiai iškerojusios liepos susėdę ir sugulę ant vejų, teiravosi apie namų darbus ir viešus reikalus. Po kita liepa seniai žili šnekučiavosi, kretendami žilomis galvomis, minėdami savo jaunystę: gėrėjosi vaikais, anūkais. O kelios bačkelės, pavestos jų globai, aptaisytos šiaudais, kvėpė midum, kvėpė alum ir gardžia gira.

Nuo šito šventadieniškai besibovijančio pulko skyrėsi trys vyrai. Nekvietę jų pas save nė vieno ūgio vyrai, nė seniai. Mergos, patėmijusios besitartinančius prie savęs šituos vyrus, šnairuodamos traukėsi į šalį. Ir stovėjo per tai visi trys jie nuošaliai, mėtydami piktus pažvilgius ant kaimynų.

– Mamule! Kodėl šitų vyrų niekas į krūvą nepriima? – klausinėjo vaikas motinos.

– Dėl to, vaikelai, jog jie visi trys piktadėjai. Ot, šitas baltplaukis ir kiaulakis su lašuotu veidu, tai žirgų vagis; tamsus, juodplaukis – tai

plėšikas, o ans trečias, plačianosis, su perskelta lūpa, tai pasakoja, būtin savo tėvą pasmaugęs.

Vaikas išgąsdintomis akutėmis dėbtelėjo ant trijų vyrų ir užlindo už motinos.

Lengviais atdūisiais pūtė pietų vėjas, nešdamas laukų kvapsnis. Palengva svyravo žolynų žiedai ir smilgų rusvos šluotaitės lingavo. Iš lėto ošė medžiai, plezdėjo lapeliais. Ore judrios blezdingos narstė, liumpavo cypsėdami dagiliai, ir vyturiai čiurkšdami tai kilo aukštyn į padangę, tai leidosi žemyn ant dirvos. Ir ant visko krito tiško karšti spinduliai saulės, norint ir apmalšinti ūkais. Krito jie ir ant tamsių, senų bokštų pilės, ir ant liepų pilėje, ir ant triobų, ir ant medžių mirgėjo. Tiško jie ir ant peteliškių ir visokių vabalų, dūzgiančių po pievą. Žėrėjo jie žieduose, liūliavo ir vilnyse rugių, nokstančių ant kalno.

Iš girios kekleliu tame tarpe pasirodė beeančiu du vyru. Vienas gana jau senas, prožilis, antras – vyras pačiame smagume amžiaus. Senis nešėsi kankles. Užmatę juodu, sujudėjo nuo pievos visi žmonės, ir seni, ir jauni.

– Mergos! Vyrų! Kelkite! – šaukė iš pulko vyrų balsas jauno vaikiną ir pridėjo:

*Kelkit, vyrai pentinuoti,
Šokit, mergos pakalkiuotos,
Ir jūs, jaunos, gražios marčios,
Ir jūs, senės, – rūgščios, karčios.*

Apdainuojamos senės ėmė pūryti ant vaikiną ir grasyti jam. Per atsargumą tas bėgdamas toliau nuo bobų pulko baigė savo dainą:

*Vaikai maži,
Diedai seni,*

*Stokit visi valksna viena.
Kelkit urmu,
Kaip iš dūmų,
Štai dainorius jau ateina.*

- Jau vis ką nors išmislys tas Domeika! – pratarė suaugęs jau vyras.
- Bile tiktai išmislas būtų gražus, Luiši, – atvertė kitas.
- Bile nevogtų kaip Bindokas, – pridėjo trečias.

O tame tarpe prie pulko žmonių iš lėto artinosi ir dainorius su savo bendru. Pulkelis nepakantrių vaikų, kaip pulkas lakių žvirblių, da per geras varsnas pasileido patikti visų geidžiamą dainorių, ir linksma gauja apspito jį aplinkui.

Linkon dainoriaus ėjo ir Domeika, nesiliaudamas ir naują dainą dainuodamas:

*Visi mane bara,
Visi mane varo,
Visi mane, vargdienėlį, uja ir nekenčia.*

Linksmas pažvilgys akių, traškaus pavyzdžio veidas su linksmu nusišypsojimu ant raudonų lūpų prieštaravo jau pats per save vaikino žodžiams. O apsiėjimas ir ypač. Ėjo vaikiną pašokėdamas ir, linksmi kojomis mėtydamas, prisiartino prie dainiaus, o paskui jį lėkė juokai ir linksmi patėmijimai:

- Tikras vargdienis!
- Kur ne vargdienis, ant vietos nenustygsta.
- O iš kur jis čion toks atsirado?
- Ten kur tai nuo Alytaus – į svečius atkeliavo. Jaunas, meilus ir labai linksmas vyrukas, – patėmijo senyvas žmogus.

Tokie balsai lydėjo einantį vaikiną. O tame tarpe kiti balsai, ypač mergų, šaukė į dainorių kreipdamiesi:

– Sereikėli, užskambinki linksmą!

– Naują, Sereikėli! – prašė kiti.

– Duokite jau, jūs nuobradai, nors kveptelti žmogui! – sutrėmė dainoriaus bendras.

– Tegul! Aš nepailsau! – atsakė ant šito senis ir, pasirinkęs paunksnyje liepos sau vietą, atsisėdo ant vejų, paguldęs kankles ant kelių.

Užskambėjo smagi blezdingos daina, sujudindama ir senus, ir jaunus. Pakilę nuo pievos jauni šoko, narstė kaip tikros blezdingos. Seniai n'iškęsdami nors trepsėjo. O dainorius žaidė ir žaidė vis naujus straipsnius į dainą įdėdamas, vieną gražesnę už kitą. Pabaigus blezdingą, mergos užsimanė prašyti džigūną paskambinti. Vyrai išsiprašė kardų šokį, vienok ant galo pailso ir jaunų kojos.

Davęs truputį pasiilsėti pirštam, senis užskambino kitus šokius ir dainas. Atsirado dabar ir antros kanklės šalia senio, kurios pritarė jam dainose. Kelios trivaunesnės poros jaunųjų sklaidė da po pievą, bet, kaip matyti, pailso ir jos. Pailso ant galo ir Sereikos pirštai, ir jis padėjo kankles šalia savęs.

– Sereika! – šaukė užtėmiję tai seniai. – Eikie šę pas mus.

– Šen prie alaus!! – gaudė viliodama prie savęs kita minia svieto.

– Prie mūsų! – rėkė žmonės iš kitos šalies.

Kol kiti šaukė, du seniu, paėmusiu Sereiką už pažastų, nusivedė pas save, prie bačkelės midaus. Netrukus ties šita bačkele susirinko beveik visas vyrų pulkas, tiktai kaip kur retas iš jaunesniųjų įsimaišė į moterų būrelius neva dėl pašnekos. Buvo ir tokie, kaip va Rėklių Lakišius, ką, nutilus senio kanklėm, bandė ant savųjų tų pačias dainas suvadžioti, kurias ir senis žaidė. Žinomas dalykas, jog toli jam buvo sulyg Sereikai,

bet... radosi ir tokios mergos, kaip Kandibų Žvaigždonė, praminta Šlapona, kuri gaikščiodama gyrė Lakišiaus žaidimą.

– Ugi kaip gražiai! Ugi kaip patogiai žaido! Daug geriau nė senis Sereika! Ką tas Sereika! Jam tik atbulines žaisti.

Midus su alum visur kėlė ir garsino kalbas. Ir vienoje, ir kitoje vietoje neužilgo atsiliepė jau ir dainos. Turbūt balsai dainų ant galo paskatino pakilti ir Sereiką nuo bačkelės midaus, nors ir tramdė jį seniai.

Grįždamas senis prie kanklių su atsidėjimu klausė Lakišiaus žaidimo. Net sustojo senis ties būreliu mergų. O tas, turbūt nesitikėdamas tokio klausytojo, kad žaidė tai žaidė, nuolat iškreipdamas dainas senio, ir iškreipdamas kai kada suvis nelemtai. Senis tokiose vietose tik-tai galva kratė. Ant galo viena iš mergų kumštelėjo Lakišių, pamerkdama akimis ant Sereikos.

– Tai matai, tėvuli, ir aš bandau žaisti, – lyg užkaitęs atsiliepė Lakišius, užžvelgęs senį. – Tiktai matai, tamista, ne visados teip gerai aš suvedu kaip sveikas. Tu, tėvuli, jeigu ir iškreipi dainos balsą, tai teip kaip tai navatnai, saviškai, gražiai... O aš pabandau, – kaip kada neva nei šio, ne to, o kaip kada šuožin kas išeina.

Senis vietoje atsakymo palingavo tiktai galva.

– Tėvuli! Kaip tu padarai tai, jog pas tave visados puikios dainos išeina? – kalbino toliau senį Lakišius. – Aš tartum nesigailiu nė pirštų, nė nieko, kad išmokčiau... Čion, kaip matau, man trūksta lyg ko nors, ko aš nesuprantu ir nemoku. Pamokyki mane, tėvuli!

Senis neatsakė ir dabar nieko, tiktai, paėmęs kankles į rankas, užskambino.

Pasklido dabar suvis skirta gaida; gaida ori, patogi, kuriai senis ėmė pritarti žodžiais. Nebuvo tai vienok giesmė dabartinių gadynių nė panaši ant jos. Buvo tai suvis ypatinga daina. Giedėjo senis skambindamas ant kanklių:

„Kaip iš kviečio šiaudelių pratusios rankos pynę nupina, kaip mokyta merga iš siūlų staklėse rašytus rinktinius suvadžioja, taip ir iš balsų, skambančių ore, dainorius sudeda dainas ir sukrauja širdyje. Laukstu vienok dainoms širdyje kaip laukstu saulės spinduliui už debesėlio. Jos veržiasi per lūpas dainoriaus ant karštų spindulių saulės, ant sidabrinės šviesos mėnulio. Ir dreba jos mielai, drauge su spinduliais laidos, ir sklinda tamsios nakties slaptose. Dainas gauda laukuose javai, lankose žolės ir aukšti upių krantai, giriose medžiai kasoti, kalnuose kalnai aukšti. Bet daugiausiai giesmių ir dainų medžiuose senų kapų lieka. Tiktai čionai tos dainos į raudas pavirsta. Paklausykite, kaip liūdnei ošia senų kapų medžiai!“

– Nori, vaikeli, būti dainorium, tai klausyki prigimimo dainas ir krauki širdyje. Klausyki senų senovių aidus, ką tvoskia nuo mūsų žemės, prosenių jausmus pajauski, ir krauki viską širdyje, jeigu ten randasi vieta dėl labo. Glūdumuose girių, skarduose upių, ant senų kapų mūsų prosenių liūdi užkeikti dainų balsai. Nuo tenai juosius imki, o būsi dainorium. Žmogus dainorium tave neišmokys.

Nutilo senis, apmalšo ir kanklių balsai. Kanklės iš lėto skambėjo, tartum aidai tolimų giesmių. Gaida sekė gaidą, kaip debesėlis padangėj debesėlį seka.

– Tai apie Mildą daina, – pratarė vienas balsas iš aplinkui esančių.

– Garsiau, tėvuli! Garsiau! – sušuko kiti. Senis ant sykio tartum pabudo, rankos aštriau užgavo kankles, ir pakilo naujos dainos balsas, pritiriamas žodžiais:

– Surinko Kaunis pabertas dainas iš laukų ir girių, surinko iš lankų ir klonių, ir lėkštų pakalnių...

– Už ginklų! Už ginklų! Gudai užpuolė! – užriko nežmogišku balsu iš tolo da nuo pilės bėgdamas žmogus.

Balsas jo prasimušė per balsus stygų ir sujudino svieta. Vienoje akimirkoje išvaizda apielinkio persimainė. Vieni žmonės puolėsi į kaimą su riksmu, kiti šoko į girias.

Ant pilės kuoro degė ugnys, duodamos gaudą pavojaus visai apygardai.

– Gelbėkite mano vaikelius! Gelbėkite! – rėkė jauna moteriškė, bėgdama su kūdikiu ant rankų į girią. Paskui ją iš sykio pasileido bėgti pora mažiutėlių vaikų, bet menkų pajiegy ne ant ilgo tesėjo. Motina tiktai suriko, pamačiusi atsilikusius vaikus. Ant akimirkos sustojo, kaip ir norėdama pultis prie jų, bet antroje akimirkoje jau panėrė girioje su kūdikiu.

Tame tarpe Domeika, nors ir jaunas vaikinai, vienok stiprus, sugriebė likusius moteriškės vaikus ant rankų ir pasileido paskui motiną į girią.

Nuo pietų šalies dundėjo žemė. Pulkas nedidelis raito svieta, pasirėdžiusio sūdaviškai, skriejo kaip žirgas iškerta į pilę. Paskui jį kaip marių vilnis lėkė platus, ilgas svetimų raitelių pulkas. Po valandėlei savųjų pulkas įsprūdo į pilę, o svetimųjų pulkas kaip smakas plačiais raitelių rinčiais apsupo užsidariusią pilę ir pasklido po jos apygardą. Riksmas, dūmai pasirodė ten, kur svieta iki šiol ramiai linksminosi. Kas spėjo, sprūdo į pelkes, į girias įpuolė; kas nespėjo, žuvo po kardu arėjo verguven.

Ant pilės sienų pjovėsi piktai. Reti pilės apgynėjai žuvo, gindami ją iki paskutinajai. Bet skaitlius darė savo. Viens po vienam žuvo apgynėjai. Ir taja pačia povakare, tiesa, jau temstant, bet vis tik įsiveržė užpuolikai į pilę.

Ant rytojaus, brėkstant šviesai, po rusančius dar kaimo degėsius gūglinėjo du vyrai iš tų trijų, kurių vakar kaimiečiai nenorėjo priimti į savo draugystę. Lašuotas baltplaukis, kaip dvidešimties metų ūgio,

pastyrinęs savo mažas aštrias akis, žiūrėjo stamantriai į rusančius triobų sienojus. Balti plaukai, balti skruostai, balti blakstienai, trumpa nosis, gana plati, ir storos lūpos su margu, lašuotu veidu pridavė šitam vyrui išvaizdą baltos kiaulės, ir tai su purvinu snukiu. Išvaizdą šitą dar stiprino nemeigusis mažų kiauliškų akių pažvilgis. Jo bendras savo išveizda panėšėjo į kitą žvėrį. Bet čion, man rodos, reikia aptarti šitą palyginimą žmonių su žvėrimis. – Pirmiausiai turiu pasakyti, jog aš čionai nemisliju išvesti visą menažeriją. Antra, nenoriu sakyti, kaip tai daro kiti, būtin kiekvienas žmogus panėši į kokį nors sutvėrimą, ypač į žvėrį. Kada žiūri į daugumą žmonių, tai pirmas įspūdis ne žvėrį atneša ant mislių. Ne! Vidutinis žmogus žmogų ir primena, kito žmogaus paveikslą sukelia galvoje. Tiktai reti, išsiskyrę žmonių paveikslai žvėris primena. Tankiai vienok ir dėl tokių žmogystų, kad panėšėtų į žvėrį, reikia dar ko nors, tai ypatingo krustelėjimo, tai balso. Ot kaip šitam juodplaukiui, antram iš dviejų vyrų, gana nusišypsoti, kad iš tarpo lūpų blyksteltų balti drūti dantys, – kad jo tamsios burnos paveikslas pasidarytų panašum į pikto šuns snukį, kad tas griebia iš pasalų kąsti.

Šitas juodplaukis nurodė truputį vyresniu už baltplaukį, bet po teisybei jiedu abu galėjo būti vienų metų.

– Na tegul dabar pasivalkioja po girias! – kalbėjo tyčiodamasi baltplaukis. – Ot tai smagi nakvynė jiems buvo ir plačios gryčios su žvaigždėtomis lubomis.

– Aš eidamas pro pilę mačiau levonus šykštuolio Riaubos ir pagyro Putros. Dabar jau tie nesigirs ir nemandraus! – pridėjo piktai šyptelėjęs juodplaukis.

Truputį patylėjęs, prašneko vėl baltplaukis:

– Ar žinai ką, Siauruti, aš mislijau, jog man bus ant širdies daug linksmiau, kada visiems šitiems, mane niekinusiems, atkeršysiu... O dabar, kada atkeršijau, nejaučiu jokios linksmybės. Visai beveik

priešingai, sakant po teisybei. Lyg pikta, lyg neramu... ir taip nemiela, jog aš seniai jau taip prastai nejaučiau.

– Tai tu uždegei kaimą?

– Koks tu mažas! Ar tai tu mislijai, jog jį uždegė Aršiojo pulkas?.. Uždegs! Jis paėmė pilį, tai jo ir pilis, ir apygardė, ir svietas apygardės su jo turtu.

– Ir diegas gi tu!

Dvi šitiedvi ypati tai drauge gūglinėjo po rusantį kaimą, tai skyrėsi ir kiekviena šnipinėjo po skirtų namų vietą, iš reto kišdami tūlą radinį į kišenių.

Baltplaukis buvo visą laiką ant atsargos, ir kada ėmė gerai švisti, jisai patėmijo, jog pagirėje pasirodė lyg kokios ten žmogystos. Patėmijęs atsargiai ir iš tyko nusileido jisai į kitą šalį kalvos ir pasilenkęs galvatrūkčiais nukuitė į girią.

Pagiryje pasirodė kitoje pusėje žmogystų da daugiau dabar. Jos kaip ir susitarusios ėmė dabar trauktis į kaimo vietą.

Juodplaukis vyras, pakėlęs galvą nuo rusančios aslos vienu namų, kad pasigirtų rastu radiniu savo kiaulapaveiksliui bendrui, pamatė ne bendrą, tikrai ateinantį pulką kaimynų. Keikdamas pasileido jisai bėgti.

– Ot, kad ir velniai tą prakeiktą Bindoką! Pats nubėgo, nepersergėjęs mane, tyčiomis, bjaurybė, kad čionai mane žmonės užtikty!

O žmonės užėjo ant kalno, pastovėjo, žiūrėdami ant sudegusių triobų kaimo, ir palengva nusivedė linkon jų.

Praslinkus valandai, rusančiame kaime susirinko į dešimtį žmonių. Pavaikščioję po kaimo vietą, turbūt susitarę patraukė į pilę, ar tai pasiskųstų, ar pagalbos ieškotų.

Bet jeigu žmonės nelinksmi į pilę ėjo, tai po valandėlei da liūdnesni iš jos grįžo atgal. Sutikdamas juos ant sušilusio ar putoto žirgo skubinosi į pilę raitelis, vyras kaip keturių dešimtų metų.